

פתרון הבחינה

בהיסטוריה

חורף תשפ"ה, 2025, שאלון: 22261

מוגש ע"י צוות מורים להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון לשאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. כל התשובות מנוסחות בראשי פרקים.

פרק ראשון – מלחמת העולם השנייה והשואה – פרק חובה

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3

שאלה 1- מדיניות ואידיאולוגיה נאצית – מרעיון למעשה

סעיף א'

הנאצים הצליחו להשיג שיתוף פעולה עם המדיניות שלהם, מרבים מאזרחי גרמניה בדרך הבאה:

ע"פ מקור 1 – באמצעות התעמולה ועוצמתה - התעמולה חדרה לכל שטחי החיים של הגרמני, ועסקה בשטיפת מוח לעם שלם סביב מספר קטן וממוקד של מסרים הנשענים על עיקרי האידיאולוגיה הנאצית. עוצמתה הייתה אדירה והיא הקשתה מאוד על מתנגדים לעמוד בפניה. אפילו הילד היהודי נתפס לעוצמת השכנוע של המסרים.

"לא אוכל להתכחש לעובדה שכיילד אלה היו בעיניי סממנים של עוצמה ושל כוח אשר אמורים להשרות הרגשה של ביטחון הנובע מעוצמת השלטון."

ע"פ מקור 2 – באמצעות טרור - הנאצים הצליחו ליצור אווירה של פחד בגרמניה במטרה לשמר את שלטונם. הטרור כוון נגד כל מי שמתנגד למשטר: אנשים בודדים, קבוצות אתניות (עמים), מעמדות חברתיים וקבוצות משכילות. ענישת מתנגדי המשטר בחומרה והרחקתם מהחברה הכללית סימנו באופן ברור את העתיד לבוא. יחס השלטון למתנגדיו הלך והובהר – אין להם מקום במדינה. זה סייע באופן משמעותי להפחתת ההתנגדות ככלל, ובפרט את ההתנגדות הגלויה.

"רצחו כמעט מדי יום אחד או שניים ממתנגדיהם הפוליטיים..."

ההשפעה של זהות הדובר בכל אחד מהמקורות על התיאור שהציג בקטע:

קטע 1 הוא עדות של ילד. הוא מתלהב מעוצמת התעמולה ולא שם לב לתכנים שלה, הוא מסנוור ממתקים הממותגים, המדים היפים של תנועת הנוער והנאומים בקולנוע. כל אלה "עובדים" עליו כי הוא עדיין ילד. הוא פחות מבין את ההשלכות של המסרים עליו כיהודי. הוא פחות פוחד ויותר נרגש.

קטע 2 הוא עדות של משפטן, כנראה ליברלי, אדם בוגר, החווה את עוצמת הטרור האישי סביבו ואת פעולת שריפת הרייכסטאג ומבין מיד את המשמעות הפוליטית של הפעולות. הוא מבקר את פעולת הביטול העצמי ונהירת העדר הגרמני אחר האמירות של הנאצים וההבטחות.

סעיף ב'

המאפיינים של היהודי על פי הדימוי שלו באידיאולוגיה הנאצית:

האנטישמיות בגלגולה הנאצי, מייחסת ליהודים תכונות הרסניות העוברות בתורשה ולכן לא ניתנות לשינוי: היהודי הצטייר בעיני הנאצים כשטן, כחייזק טפיל הלובש ופושט צורה ואחראי על כל הרוע וההרס בעולם. היהודי נחשב כתת אדם ואויב האנושות ולכן יש הצדקה להשמיד אותו. היהודים הם חסרי יכולת לעבוד וליצור, אלא רק בעלי יכולת להרוס, לרמות ולנצל את סביבתם.

לעם היהודי יש רק תכונות שליליות והוא ההפך הגמור מהגזע הארי והעם הגרמני: בעוד העם הגרמני הוא יפה, חזק, חרוץ ומוכשר, העם היהודי מכוער, עצלן, רמאי ונצלן. כישרונם היחידי של היהודים טמון ביכולתם לשמור על טוהר הגזע היהודי והסכנה הגדולה היא שהם יחללו את טוהר הדם של הגזע הארי.

היהודי חסר מולדת ושורשים ולכן מטרתו להיטמע בכל עם שבקרבו הוא יושב במטרה להשתלט עליו. על פי האנטישמיות הנאצית, קיימת מזימה יהודית בינלאומית להשתלט על העולם. כל האידיאולוגיות שמטיפות לסולידריות ושוויון (ליברליזם, סוציאליזם, קומוניזם), משמשות את היהודים בכדי לקדם את מזימתם. בנוסף, תאוותם של היהודים לכסף ולעוצמה הביאה אותם להשתלט על מוקדי ההון בבורסות ובכלכלה העולמית.

בהצגתו בקריקטורות, היהודי הופיע עם מאפיינים חיצוניים קבועים - אף מעוקם, גדול וארוך, אוזניים גדולות, שפתיים בשרניות. הוא בדרך כלל שמן ולבוש באופן מפואר (הוכחה לעושרו) והבעת פניו מרושעת.

מקור מספר הלימוד המבטא דימוי זה:

"טוטליטריות ושואה", ישראל גוטמן, הוצאת שזר, עמ' 101 – קטע מנאום של היטלר בשנת 1920 בו מתואר היהודי כמחלה, כחייזק שיש לטפל בו ולסלקו מהגוף.

ההשפעה של דימוי היהודי באידיאולוגיה הנאצית, על תחילת ההרג ההמוני של היהודים דווקא עם פלישת גרמניה לברית המועצות:

היהודים נתפסו כמנהיגי הבולשביזם, ולכן חיסול הבולשביזם חייב את חיסול היהודים: המלחמה נגד ברה"מ לא הייתה מלחמה שגרתית בעלת יעדים צבאיים, כלכליים ופוליטיים בלבד. מדובר במלחמה אידיאולוגית שהנאצים פתחו בה כדי לסלק מן העולם את האויב המרכזי בעיניהם - **הבולשביזם היהודי**. מנקודת מבטם של הנאצים, המשטר הרוסי נוהל על ידי יהודים, והיווה חלק מהממשל היהודי העולמי. על פי האידיאולוגיה הנאצית, **בולשביזם ויהדות נחשבים לפנים שונים של אותה רעה**. מכאן שהמלחמה נגד ברה"מ, הייתה מכוונת בסופו של דבר נגד היהודים.

לפני היציאה למבצע ברברוסה, קבלו החיילים הגרמנים פקודה, "פקודת הקומיסרים", ובה הנחייה לחסל את פעילי המפלגה הקומוניסטית ואת היהודים הבולשביקים.

[שאלה 2- היהודים בצפון אפריקה ובאירופה תחת הכיבוש הנאצי](#)

סעיף א'

מדיניות הנאצים כלפי יהודי תוניסיה באה לידי ביטוי במקור:

יהודי תוניסיה חוו גירוש מהבתים והחרמתם לטובת המשטר הנאצי, הגברים נשלחו לעבודות כפייה, כראוי למעמדם ע"פ האידיאולוגיה הנאצית - "גירשו הגרמנים את אנני ומשפחתה מבתם והפכו את הבית ברחוב עלי ב"י 58 לקסרקטין

[מגורים] לחיילים שהגיעו זה מקרוב... והגברים נאלצו ללכת בכל יום לעבודת כפייה."

שתי נקודות דמיון בין המדיניות שנקטו הנאצים כלפי היהודים בתוניסיה ובין המדיניות שנקטו כלפי היהודים בפולין מייד

עם כיבושה - תוניסיה הייתה המדינה היחידה בה הייתה תקופה של שלטון נאצי ישיר למשך כחצי שנה (מנובמבר 1942 ועד למאי 1943). בזמן הזה ניסו הנאצים להחיל את האידיאולוגיה שלהם על יהודי המדינה באופן דומה לאירופה -

1. החרמת רכוש - שתי הקבוצות עברו אריזציה, נלקח מהן הרכוש היהודי (מפעלים, חנויות ובתי עסק, דירות) והועבר

לידיים אריות או של תומכי הממשל במדינות הכבושות.

2. עבודות כפייה - יהודים נחטפו לעבודות כפייה תחת הנאצים בכל השטחים הכבושים.

הגורם לדמיון הוא הניסיון הנאצי להטמיע את האידיאולוגיה שלהם במסגרת הסדר החדש, בכל השטחים הכבושים ולכן היחס ליהודים זהה בכל המרחב הכבוש.

סעיף ב'

דפוס התייחסות של האוכלוסייה המקומית כלפי היהודים בארצות הכיבוש הנאצי הבא לידי ביטוי במקור הוא – הצלת יהודים. למרות הסיכון הגדול, היו מעטים שבחרו לסייע ליהודים, ממגוון מניעים. משמעותה האנושית של פעולת המסייעים היא יוצאת דופן, כיוון שמדובר בבחירה לסייע לחלש ממך בתקופה שבה האמזריות הגיעה לממדיה הקיצוניים ביותר, אתה נמצא במצוקת מלחמה ומסכן בכך את חייו שלך ושל משפחתך.

במקור ניתן לראות סיוע של בעל אדמות עשיר ושר לשעבר בשלטון תוניסיה, הבחור לסכן את עצמו ואת משפחתו על מנת לסייע ליהודים ולהציל אותם "חאלד הודיע להם שהם נתונים בסכנה גדולה. עליהם לברוח, והוא יעביר אותם למקום בטוח.

אנני, משפחתה ושכניה – 25 אנשים סך הכול – נשארו עד תום הכיבוש הגרמני [...] בחווה של עבד אל-ואהאב."

ההבדל בין גורל יהודי צפון אפריקה ובין גורל היהודים באזורי הכיבוש הגרמני באירופה בתקופת ביצוע "הפתרון הסופי" היה שיהודי צפון אפריקה שרדו ברובם את הכיבוש. ככלל הם לא נשלחו למחנות ההשמדה בפולין, לעומת יהודי פולין שנשלחו רובם למחנות ההשמדה ומעטים שרדו את שלב הפתרון הסופי.

סיבה אחת להבדל היא שחרור אזור צפון אפריקה ע"י בעלות הברית, כבר במאי של שנת 1943, לפני שהנאצים הספיקו לשלוח את יהודי האזור להשמדה.

שאלה 3 – הגטאות, מלחמת העולם השנייה בשנתיים האחרונות

סעיף א'

שלוש מטרות של הנאצים בהקמת הגטאות:

1. ניצול כוח העבודה היהודי: ריכוז היהודים היווה אמצעי יעיל לניצולם ככוח עבודה לעבודות כפייה ולמפעלים. היהודים יצאו מהגטו למפעלים שנועדו לשרת את המאמץ המלחמתי הגרמני. במקביל הוקמו גם מפעלים בתוך הגטו.
2. שבירת כוח העמידה של היהודים ע"י הרעת תנאי החיים בגטו. **תנאי החיים בגטו שסייעו לממש מטרות זו** – היהודים חוו בגטו צפיפות קשה (שטח עירוני מצומצם, צופפו וחלקו דירות), היעדר תנאי תברואה ושירותי בריאות הולמים שלא הצליחו לתת מענה למחלות ומגפות שפרצו בגטו, והגבלת מזון שיצרה רעב כבד. כל אלה ועוד שברו את כוח העמידה של היהודים.

3. הפרדה בין היהודים לבין האוכלוסייה המקומית: מטרת הנאצים הייתה למנוע מגע ישיר של היהודים עם שאר תושבי העיר. בידוד היהודים וניתוקם מהעולם החיצוני מהווה מימוש של תורת הגזע וסייע בשליטה עליהם. הייתה בכך גם הרתעה עבור הפולנים.

תנאי החיים בגטו שסייעו לממש מטרה זו – בגטאות התקיימו מספר מעגלי אבטחה אשר אפשרו את בידוד היהודים מהעולם החיצוני ומנעו את יציאתם ממנו:

(א) **היודנראט** שניהל את כל החיים הגטו והיה אחראי ישיר על הפיקוח עליו, היה גם אחראי לפיקוח על הנוכחות של כל אחד מהיהודים.

(ב) **המשטרה יהודית** סייעה באכיפת הנוכחות בגטו. במקרים רבים היו השוטרים היהודים אכזריים מאוד ודאגו לטובתם האישית בלבד ולכן עשו את משימתם באופן ששירת את הנאצים.

(ג) את הגטו הקיפה חומה בנויה או גדר, ומגדלי שמירה בהם שמרו תושבים מקומיים. לגטו היו שערים שנשמרו בקפידה ע"י המשטרה המקומית והגרמנית והורשו לעבור בהם רק בעלי אישורים מתאימים.

(ד) מסביב לגטו פעלו המשטרה המקומית, המשטרה הגרמנית והגסטאפו.

התמודדות היהודים עם תנאי החיים בגטאות:

על רקע תנאי החיים הקשים בגטו, התקיים כל העת מאבק להישרדות ולהתמודדות מול המציאות הבלתי אנושית אליה נקלעו יהודי הגטאות. במציאות הקשה של הגטאות, רבים חשו כי אין טעם לחייהם. הזוועות, להן נחשפו מידי יום, אובדן הקרובים, הרעב, ההשפלה ואובדן צלם האנוש, הובילו יהודים לייאוש ואף להתאבדויות.

מול ייאוש זה טבעה ההנהגה הרוחנית של היהודים את המושג "קידוש החיים" שמשמעותו: לקדש את החיים בכל מחיר, ולעשות זאת תוך שמירה על צלם אנוש (אחד מהמנהיגים הבולטים שנקט קו זה היה הרב יצחק ניסנבוים מגטו ורשה).

"קידוש החיים" משמעותו לראות את החיים עצמם כערך עליון אל מול תפיסה הרואה בשמירה על היהדות כערך עליון.

מול הרצון הנאצי להשמיד את העם היהודי, חובתו של העם היא דווקא לשרוד ולספר לדורות הבאים את מה שקרה.

תפיסה זו עודדה חלק מהיהודים לעמוד מול הייאוש ולא לוותר.

"קידוש החיים" הפך למושג המתאר את המאבק לחיים שהתקיים בגטאות ובמחנות מדי יום במשך שנים. ליהודים לא היו

האמצעים להתמודד עם מכונת המלחמה הנאצית האדירה, אך הם יכלו להילחם כדי לשרוד. מאבק ההישרדות התקיים

במקביל כמאבק אישי (בו כל אדם ניסה לדאוג לעצמו ולמשפחתו) וכמאבק לאומי, בו שיתפה פעולה קהילת הגטו כולה.

פעולה מהתחום הפיזי –

הברחת מזון – יהודי הגטו עסקו בהברחת מזון על מנת להתמודד עם הרעב שכפו עליהם הגרמנים. ילדים ומבוגרים,

היודנראט עצמו, הבריחו מזון לגטו. כנראה שמעל 80% מהמזון שנכנס לגטו ורשה היה מהברחות.

מקור מספר הלימוד המדגים פעולה מהתחום הרוחני -

"טוטליטריות ושואה", ישראל גוטמן, הוצאת שזר, עמ' 184 – התזמורת בגטו לודז' ותוכניות קונצרט משנת 1941. בגטאות פעלו תיאטרון, תזמורת סימפונית גדולה, בתי קפה וקברטים. בתי הקפה היו פתוחים למרות שלא היה בהם מה לאכול, שם רקדו לצלילי הוואלס בניסיון לשכוח מחיי הגטו הקשים.

בתחום השירה: בלט המשורר יצחק כצנלסון, שכתב על הרעב, הקור וההשפלה, על ילדי הגטו המובלים לטבח ועל הגטו הבוער. שירתו ושירת רבים אחרים הייתה מאד פסימית ועסקה בחיי היום יום המורכבים.

בתחום הציור: ציירים שציירו את מראות הגטו בעיפרון או בפחם, משום שלא נותרו להם צבעים.

בתחום המשחק: תיאטראות פעלו בגטאות הגדולים. חלקם הופיעו גם לפני המלחמה, ומי ששרד המשיך להופיע. ההצגות שהועלו תיארו את חיי הגטו או הווי העיירה היהודית.

בתחום המוסיקה: קמו מקהלות, תזמורות ונערכו קונצרטים.

סעיף ב'

הטענה של שפאר בנוגע לתוכניות הצבאיות של היטלר בשלב מאוחר זה של המלחמה היא שהן תוצאה של אי שפיות ותלישות מהמציאות "הפקודה האבסורדית [...] להדוף את הרוסים מארצות הבלקן וזאת, כאמור, על סמך שיקולי תעתועים [אשליות] תלושים לחלוטין מן המציאות." להבנתו היטלר מתעלם לחלוטין מתנאי המציאות ופועל רק ע"פ הרגש ולא ע"פ ההיגיון "להפתיע את הרוסים ולגרשם מארצות הבלקן, בעזרת כמה יחידות משורינות של האס־אס, לאחר שהכוחות הרוסים כבר הספיקו להתבסס שם היטב" – לנסות לפגוע ברוסים עם כוח צבאי קטן במקום בו הם מבוססים היטב נוגד כל היגיון מבצעי.

בשלב זה – פברואר 1945 - הגרמנים כבר מפסידים בחזיתות השונות – במאי 1943 הם כבר גורשו מצפון אפריקה לאחר שהכוחות הבריטיים והאמריקאים הביסו אותם בלוב ובתוניסיה; בפברואר 1943 החל הצבא הרוסי לנוע מערבה אחרי ששחרר את סטלינגרד מהסגר הנאצי בו שהתה חצי שנה וביוני 1944 נחתו בנורמנדי מאות אלפי חיילים בריטים ואמריקאים והחלו מתקדמים לגרמניה דרך צרפת ובלניה. הנאצים בתחילת 1945 מפסידים בכל החזיתות ועדיין ממשיך היטלר לתכנן את נצחונו מבלי להתחשב במציאות.

פרק שני – לאומיות וציונות

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 4-6

שאלה 4 – המטרות של התנועות הלאומיות ופעולות למימושן

סעיף א'

מטרות התנועות הלאומיות שפעלו באירופה במאה ה-19:

1. מאבק לשחרור מעול כיבוש זר להשגת עצמאות או מאבק נגד בית המלוכה והכנסייה ובעד הרחבת זכויות בני הלאום (תלוי במצב במדינה).
2. מאבק למימוש ערכי תנועת ההשכלה: חירות, שוויון, ליברליזם.
3. איחוד יחידות פוליטיות נפרדות לכדי מדינה אחת.
4. קביעת אחידות פנימית במדינה: שלטון אחד, שפה, תרבות, מטבע, המון, דגל.

התנועות פעלו למימוש המטרות בשני אמצעים עיקריים:

טיפול תודעה לאומית וחיזוק הזהות הלאומית – הקמת מסגרות לאומיות, יצירת וטיפוח תרבות לאומית, יצירת סמלים וטקסים לטיפוח הרגש הלאומי. בעיקר ע"י שימוש באמצעים חינוכיים להפצת המסר הלאומי ולחיזוק וטיפוח הלכידות בין כל בני הלאום: באמצעות החינוך דאגו להאדיר את מורשת העבר המשותף, העבירו מסרים המתרכזים במאפיינים האתניים הייחודיים לאותו לאום והרחיבו את השימוש במיתוסים ובסמלים לטובת הגברת הנאמנות ותחושת השייכות ללאום.

פעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית - הקמת אגודות חשאיות, הפגנות וניסיונות להביא למהפכות לאומיות, חיפוש אחר בעלי ברית בפעילות דיפלומטית ויציאה למלחמות.

פעולה אחת שנקטו התנועות - התנועות הלאומיות מרדו בשלטונות – הן נאבקו להשגת מדינת לאום עצמאית. בין השנים 1848-1849 התרחש ברחבי אירופה גל מהפכות שכונה "אביב העמים" המבטא מעבר של התנועות באירופה משלב הרעיונות, "ההערכות" לשלב הרחבת התנועה והמאבק העממי.

מקור מספר הלימוד – "מסעות בזמן – לאומיות במבחן" הוצאת מט"ח, עמ' 20 שתי תמונות - תלבושת לאומית סרבית לפני 1914, שני גברים בתלבושת סקוטית. המאמץ ליצור סמלים נעזר גם בהגדרת תלבושת עממית המלכדת את העם ומחזקת את המאפיינים הייחודיים שלו.

סעיף ב'

שתי מטרות של הפעילות הציונית בארץ ישראל בשנים 1882 – 1914, הבאות לידי ביטוי בכחה:

1. עבודה עברית – "הננו פונים בזה אל כל הבנאים והמסתתים ושאר פועלים עברים..." – כיבוש העבודה היה ערך ומטרה ציונית. הפיכת היהודי ליהודי עובד אדמה וכפיים, פרודוקטיבי ויעיל, אל מול היהודי הגלותי שעסק בעיקר במסחר ומקצועות חופשיים בצד הרצון ליצור משק עובדים יהודי, עצמאי ובריא היכול לספק כלכלה עצמאית ליישוב היהודי המתחדש.
 2. הקמת העיר תל-אביב – "נגשים אנחנו לבנין הגמנסיה ובתים באחזת בית ביפו" – הקמת העיר העברית הראשונה, במסגרת מפעל ההתיישבות היהודי בארץ, הייתה אבן דרך משמעותית. העיר נבנתה ע"י יהודים, גרו בה רק יהודים, דברו בה עברית והיא הפכה למרכז התרבותי, הכלכלי והלאומי המוביל בארץ ולמוקד משיכה לעולים רבים.
- מטרה נוספת של הפעילות הציונית בארץ בשנים אלה: החייאת השפה העברית. התנועות הלאומיות שנאבקו לעצמאות הבינו כי לשפה אחת יש כוח לגבש ולאחד אנשים ולייחד אותם מאחרים. השפה הלאומית היא אמצעי מאחד אך היא גם מקור לגאווה ומאפשרת לכל עם להחיות את עברו ולספר עליו באופן המיוחד רק לו. במקרה הציוני העברית נחשבה שפת קודש ולא הייתה יכולת לנהל בה חיי יום-יום מודרניים. התנהל ויכוח האם היא תהפוך לשפה המשותפת הלאומית. בארץ קמו לעברית תומכים שהובילו מאבק להפיכתה לשפה חיה, מודרנית שתהיה שפת הלאום המתחדש. פעולות שקידמו את מימוש המטרה:

1. פועלו של אליעזר בן-יהודה

בן-יהודה הקדיש את חייו למפעל החייאת השפה העברית, והקים את הבית העברי הראשון בעולם – כל השיחות בו התנהלו בעברית. בנו, איתמר, היה הילד הראשון בא"י ששפת אמו – עברית (למרות שאמו דיברה רוסית...). הוא ייסד את עיתון "הצבי", בשפה העברית, בו פרסם רעיונותיו.

בן-יהודה ייסד את "ועד הלשון העברי" (לימים, האקדמיה ללשון העברית), וחיבר מילון של השפה העברית. הוא חידש מילים רבות כדי להפוך את העברית לשפה מדוברת. למרות היעדר מורים, חומרי לימוד, ואף מילים בעברית, החינוך הפך לסמל של מאבק למען התרבות והשפה העברית. בשנת 1890 הוקם ביפו בית הספר היסודי הראשון ששפת ההוראה בו הייתה עברית.

2. החינוך העברי מתפתח

החל משנת 1883 השפה העברית החלה לשמש כשפת דיבור בחלק ממקצועות הלימוד בבתי ספר לבנים "תורה ומלאכה" בירושלים. ב-1903 הוקמה הסתדרות המורים שהגדירה לה למטרה לפעול לזכויות המורים, מצב החינוך וצביונו, החייאת השפה העברית והרוח הישראלית. בשנת 1906 הוקמה 'הגמנסיה העברית' ביפו וב-1911 היא

עברה לתל-אביב ושמה שונה לגימנסיה "הרצליה" ע"ש הרצל. בית-ספר גבוה לאומנויות "בצלאל" הוקם בירושלים בשנת 1906 ובשנת 1908 העברית הפכה לשפת ההוראה העיקרית במושבות.

שאלה 5 – מאפייני התנועות הלאומיות

סעיף א'

שני מאפיינים המלכדים את בני אותו הלאום, הבאים לידי ביטוי בתמונה:

1. **סמלים** - לכל לאום יש סמלים לאומיים רבים כמו הדגל, סמל המדינה, ההמנון והמטבע. גם ימי חג לאומיים ושמות של אישים המונצחים ברחובות הופכים למעין סמלים לאומיים. סמלים מהווים מוקד להזדהות, תחושת שייכות וכבוד, וגורם מאחד של בני הלאום (המדינה) בינם לבין עצמם. סמלים מייחדים את בני הלאום, מעניקים להם זהות משל עצמם ומגדירים אותם לעומת לאומים אחרים. בתמונה ניתן לראות צבעים החוזרים על עצמם, דגלים המונפים באירוע.
2. **עבר ומוצא משותף** - לעם יש "סיפור" היסטורי משותף, גיבורים היסטוריים ועבר מפואר שיש לפעול על מנת להחזיר, ישנה אמונה במוצא משפחתי משותף וקשר גנטי, קשר דם בין כל חברי העם. בתמונה ניתן לראות את הכומר העומד מעל כולם ומברך את המשתתפים השייכים לאותו "סיפור" משותף, זהות משותפת שיש בה כנראה גם מרכיב דתי חזק.

שני מאפיינים נוספים המלכדים את בני אותו הלאום:

1. **שפה לאומית**- עד הופעת הלאומיות התקיימו באירופה שפות וניבים מקומיים שונים ורבים. השוני הגדול לא אפשר תקשורת בין אנשים ופילג אותם (לעיתים אפילו כפרים סמוכים דברו ניבים שונים). התנועות הלאומיות שנאבקו לעצמאות הבינו כי לשפה אחת יש כוח לגבש ולאחד אנשים ולייחד אותם מאחרים. השפה הלאומית היא אמצעי מאחד אך היא גם מקור לגאווה ומאפשרת לכל עם להחיות את עברו ולספר עליו באופן המיוחד רק לו.
2. **מנהגים ומסורות** - לכל עם יש מנהגים ומסורות משותפות - תלבושות, מאכלים, שירים, סיפורים, גיבורים עממיים, האופן בו חוגגים חגים - כל אלה מלכדים את העם, מבטאים את הערכים המשמעותיים עבורו ומייחדים אותו מקבוצות אתניות אחרות החיות בסביבתו. סיפורים עממיים נקראים - פולקלור, ותפקידם לספר על הגיבורים העממיים, תכונותיהם ומאפייני הלאום. בנוסף ישנם מיתוסים, שהם סיפורים בהם יש רק גרעין של אמת, ותפקידם להעביר לבני הלאום את הערכים החשובים לגיבושם ולהתהוותם במסגרת הלאומית.

סעיף ב'

שלושה מאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות באירופה:

- מנהיגי התנועות הלאומיות היו **בורגנים ומשכילים** – הגיעו משכבות הביניים - לא מהאיכרים ופשוטי העם העסוקים בהישרדות ולא מהאצולה שיש לה מה להפסיד מהשינוי. הבורגנים לא נהנו מזכויות היתר של השיטה הקיימת ולכן נאלצו להיאבק על מקומם. באמצעות רעיונות ההשכלה הם דחפו את רעיון הצדק החברתי, ראו יתרון באיחוד יחידות כלכליות ושיפור מעמדם החברתי.
- באמצעות ניצול המהפכה התעשייתית הם הפיצו את הרעיונות המהפכניים וגייסו את ההמונים לצידם.
- **מקור הסמכות של המנהיגים היו הכריזמה, הפשטות, הסמכות הטבעית שצפה מאישיותם ללא קשר למוצאם ומעמדם.** לכך הצטרפה יכולתם למצות את המודרניזציה לטובתם.

כיצד שניים מן המאפיינים באים לידי ביטוי בדמותו ובדרכי פועלו של הרצל:

- **מקור סמכות טבעי** – הרצל צמח מתוך העם, לא נשא תפקיד רשמי ולא היה ממשפחה אצילה או מועדפת. את הכריזמה שלו ניתן לראות ביכולתו להניע את הקמת התנועה הציונית, ביוזמת הקונגרס הציוני הראשון, בהשגת ראינות ופגישות עם מנהיגי העולם של אותם ימים.
- **מיצוי המודרניזציה** – הרצל הוציא לאור עיתון משלו בו פרסם מאמרי דעה ומידע ציוני, פרסם ספר וחוברת בהם הביע את רעיונותיו (שימוש בתקשורת), הרצל נסע בכל רחבי אירופה והמזרח התיכון כדי לבקר את הקהילות היהודיות ואת מנהיגי המעצמות (שימוש בתחבורה).

מקור מספר הלימוד – "מסעות בזמן – לאומיות במבחן" הוצאת מט"ח, עמ' 72 – הזמנה לקונגרס הציוני הראשון – אירוע שיזם הרצל, אליו הגיעו מרחבי העולם היהודי כ-200 איש – מבטא את יכולת ההנעה שלו, המנהיגות הטבעית שהייתה לו.

שאלה 6 - התנועות הלאומיות – גורמים מעכבים וגורמים מסייעים סעיף א'

התנועה האיטלקית – **אחת המעצמות שסייעה** לאיטלקים במאבקם הייתה האימפריה הצרפתית - שליטת האימפריה האוסטרית על חלקים נרחבים של איטליה היווה גורם מרכזי במוכנות של נפוליאון השלישי, קיסר צרפת, לבוא לעזרת האיטלקים. הוא שם לו למטרה להשיב לצרפת את מעמדה המוביל באירופה ולשם כך שאף להקטין את כוחה של אוסטריה גם באמצעות שחרור איטליה מציפורניה. כשפנה אליו קאבור, ראש ממשלת פיימונט, הוא הסכים לסייע וכך הצליחו האיטלקים לסלק את האימפריה משליטתה בצפון איטליה.

גורם אחר שהשפיע על המאבק של התנועה הלאומית לשחרור איטליה היה התנגדות האפיפיור לאיחוד - האפיפיור שחי בממלכה שנפרסה על רומא וסביבתה, התנגד לאיחוד מתוך התנגדות עקרונית ללאומיות, הצומחת מחילון והתרחקות

מהכנסייה. הוא חשש שהאיחוד האיטלקי יערער את מעמדו ויחליש את השפעתו הדתית. כמו כן חשש לאבד את השליטה על הממלכה שלו שהייתה גם בית וגם מקור פרנסה. הוא זכה לגיבוי רחב בארצות הקתוליות מחוץ לאיטליה ובעיקר בצרפת וכך הצליח לעכב את איחוד איטליה.

סעיף ב'

ההישג לעם היהודי בפרסום הצהרת בלפור, ע"פ המקור, הוא "האדירה שבמדינות העולם מכירה רשמית בקיום האומה העברית ומתחייבת לסייע בהקמת הבית הלאומי שלה בארץ ישראל"

שנם כאן שני הישגים אדירים – ההכרה הבריטית, האימפריה המשמעותית ביותר בעולם באותה תקופה, שמגיע לעם היהודי מדינה, שהיהודים הם אומה, קבוצה לאומית ולכן זכותם למקום עצמאי משלהם, בארץ ישראל, וההבטחה הבריטית לסייע לזה לקרות – הבטחה שיש לה משקל כבד באותם ימים ומעלה באופן דרמטי את הסיכויים שאכן תקום מדינה יהודית בארץ.

לטענת בן גוריון המוצגת בקטע, הפעילות הציונית תרמה להישג זה:

"35 שנים של מפעל חלוצי..." הפעילות הציונית-החלוצית של אנשי העלייה הראשונה והשנייה בארץ – הקמת יישובים, ארגון השמירה, אגודות ומפלגות, החייאת השפה, כיבוש העבודה והאדמה, כל אלה מאפשרים להפוך את ההבטחה הבריטית למעשה, לביצוע בשטח.

פעולה לדוגמא – ארגון השומר - השומרים, לבושים כערבים ורכובים על סוסים ייצגו נכונות להתמודד עם הסכנות ללא פחד תוך הקרבה עצמית, אומץ לב ומיומנות בנשק. כך תרם הארגון רבות להפחתת נוכחות השומרים הערבים ולחיזוק "היהודי החדש". הם קיימו מיוני קבלה קשים ואימונים קשים אף יותר. אך במקביל, לא ויתרו על רעיון העבודה וההתיישבות. הם קיבלו על עצמם משימות של החזקת קרקע, עיבודה, הכשרתה והשמירה עליה. אנשי "השומר" הבינו, כי השמירה העברית, בדומה לעבודה העברית, היא חלק בלתי נפרד מדמות היהודי החדש, הלוחם, היודע לאחוז בנשק ולדאוג לעצמו. הם התחייבו לעבוד שנה בחקלאות כחלק ממשימות הארגון והתנו את העסקתם במושבות בהעסקת פועלים עבריים בלבד.

"אחרי 20 שנים של הסברה לאומית מדינית" לצד הפעילות בארץ, עסקה התנועה הציונית מיום הקמתה בשיווק הרעיון הציוני למנהיגי העולם, והכנת הקרקע למתן הצ'רטר עליו חלם הרצל.

פעולה לדוגמא – פניית הרצל לשר הפנים הרוסי:

באפריל 1903 התרחש ברוסיה פוגרום קישינב. מיד לאחריו פורסמה הוראה שיש להלחם בציונות ולאסור תרומה לתנועה. באוגוסט של אותה שנה הגיע הרצל לפגישה עם פלבה, שר הפנים הרוסי.

הרצל פנה לפלבה במטרה להטיב עם היהודים ולשפר חזרה את מעמדה של התנועה הציונית ברוסיה. הוא הסביר לשר כי התנועה הציונית אינה נגד השלטון העות'מאני אלא עסוקה בפתרון הבעיה היהודית. במקביל תכנן הרצל להיפגש עם הצאר הרוסי כדי לנסות ולשכנע אותו שידבר עם הסולטאן בעניין פתרון בעיית היהודים.

בסיום הפגישה, שר הפנים הצהיר על תמיכתו בציונות ואישר יציאת יהודים לא"י, בתנאי שלא יוכלו לשוב יותר לעולם לרוסיה. שר הפנים הבטיח שיפור במצב היהודים ברוסיה – הרחבת מקומות ההתיישבות ואישור לרכוש אדמות.

פרק שלישי – המאבק על הקמת מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 7-9

שאלה 7 – המאבק במדיניות של בריטניה בארץ ישראל (1945-1947)

סעיף א'

התוצאות המיידיות של פיצוץ מלון המלך דוד היו שהחלק הדרומי של המלון קרס ואיתו נהרגו 25 בריטים, 17 יהודים ו-40 ערבים. העיתונות גינתה את האירוע הקשה ו"תנועת המרי העברי" התפרקה באופן סופי.

ההשפעה של האירוע על המאבק במדיניות בריטניה בארץ ישראל ע"פ מקור 1:

המשך "מאבק על העיקר" – עזיבת הפעילות הצבאית המובילה לפשעים חסרי טעם ותכלית, ובחירה להיאבק על העיקר – העפלה והתיישבות, ומאבק מדיני – מפני שהבריטים עדיין שוללים "מהעם את זכותו להצלה, את זכותו למולדת, את זכותו לחירות מדינית". ע"פ מקור זה הפגיעה במלון הייתה שגיאה חמורה שיש ללמוד ממנה.

ההשפעה של האירוע על המאבק במדיניות בריטניה בארץ ישראל ע"פ מקור 2:

"העיתונות הבריטית החלה לילל כי כל מעשי הדיכוי של הממשלה היו לשווא" היהודים, באמצעות פעולות הטרור במרכז השלטון הבריטי בארץ, מצליחים להחליש את הבריטים, ולהוכיח להם שכוח המחץ העברי לא נשבר ולא יישבר. התקפה עם ערך מדיני משמעותי ולכן יש להמשיך בנוספות מסוגה.

סיבה אחת להבדל בין המקורות התיאור ההשפעה הצפויה של האירוע הוא מקור העיתון והזרם הפוליטי אותו הוא מייצג – מקור 1 הוא עיתון של ההגנה, המייצגת את מוסדות היישוב, התומכים במאבק "חיובי", הכולל עלייה התיישבות ומאמץ דיפלומטי, וכמה שפחות פגיעה בנפש וטרור. לכן הם רואים את האירוע בחומרה ומנסים להתרחק מאחריות עליו.

מקור 2 הוא עיתון מחתרת האצ"ל, זו שיזמה את האירוע וגאה באופן הביצוע שלה.

חשיבות מאבק ההתיישבות בשנים אלה:

1. קביעת עובדות בשטח: הרחבת מעגל ההתיישבות וע"י כך קביעת הגבולות העתידיים של הארץ.
2. הוכחת בעלות על הארץ, ובכך הוכחת רצינות היישוב להקים מדינה בעתיד הקרוב.
3. שיקולים ביטחוניים: יצירת נושי התיישבות על מנת למנוע בידוד וניתוק של יישובים מרוחקים.
4. המשך פיתוח כלכלי של הארץ.

מקור מספר הלימוד המדגים חשיבות זו: "מסעות בזמן – בונים מדינה במזרח התיכון" הוצאת מט"ח, עמ' 81 – תמונה "היישוב ביריה מוקם מחדש, מרס 1946.

בראשית 1945 הוקמה קבוצת ביריה על ידי גרעין של "בני עקיבא" במסגרת תכנון לחיזוק הגליל העליון (מדובר בהתיישבות על גבעה צפונית לצפת).

הגרעין עסק בנטיעות ובאימונים צבאים.

הבריטים מצאו ליד ביריה מחסן נשק וכתוצאה מכך כל 24 אנשי ביריה נעצרו ונכלאו. הבריטים החזיקו בביריה ואסרו על המשך ההתיישבות היהודית בה.

היישוב החליט להגיב מתוך הנחה שאסור להשאיר את ביריה בידי הבריטים, שכן זה ייצור תקדים להרס יישובים עבריים. התקבלה החלטה "לכבוש" את ביריה בשנית. אלפי חברים בתנועת "הנוער העובד" בנוסף למאות מתנדבים, שהיו בדרכם לצעדה שנתית בתל-חי, עלו לביריה, השתלטו עליה מחדש, ותוך מספר שעות הקימו במקום מבנים, גדר ואוהלים.

הבריטים המופתעים, כבשו את ביריה ע"י כוחות צבא והרסו את ביריה ב'.

התקבלה החלטה "לכבוש" את ביריה בפעם השלישית - שוב נערכה עלייה המונית של מאות אנשים לגליל וביריה נ' קמה "לתחייה".

הבריטים הטילו מצור על ביריה, אך הנוכחות ההמונית ביישוב אילצה אותם לוותר וביריה נשארה בידי היישוב.

שאלה 8 – מלחמת העצמאות

סעיף א'

שני מאפיינים של השלב הראשון של המלחמה (מ-30 בנובמבר 1947 עד 14 במאי 1948):

1. **מלחמת אזרחים**, נתיני המנדט הבריטי נלחמים ביניהם באמצעות כוחות לא סדירים – מחד מחתרות היישוב, בהובלת ההגנה, ומהצד השני כנופיות של ערביי הארץ.
2. **אין אבחנה בין חזית לעורף** - האוכלוסייה היהודית והערבית חיו בקרבה פיזית בסביבה הכפרית ובשכונות מעורבות בערים, לכן גם לחברה האזרחית וליכולת עמידתה היה משקל מכריע. בירושלים, בחיפה, בטבריה, בצפת ובשכונות

הגבול בין יפו לתל-אביב נפתחה מערכה על ידי הערבים, שמטרתה הייתה לגרש את היהודים ולהשתלט בהדרגה על השכונות היהודיות. אופי המערכה כלל יריות צלפים, פשיטות, פיצוץ בתים ומכוניות תופת.

מקור מספר הלימוד המבטא את אחד המאפיינים: "מסעות בזמן – בונים מדינה במזרח התיכון" הוצאת מט"ח, עמ' 98 – תמונה "'הצתת המרכז המסחרי בירושלים, דצמבר 1947" – מבטא את המלחמה בערים המעורבות ואת חוסר האבחנה בין החזית לעורף.

שני מאפיינים של השלב השני של המלחמה (מ-15 במאי 1948 עד סוף המלחמה):

1. **מלחמה סדירה**, בין מדינות וצבאות מקצועיים – עם הכרזת העצמאות פלשו לתוך שטחי המדינה הצעירה חילות משלוח מצבאות המדינות השכנות והפכו את המלחמה למלחמה סדירה. הלחימה התפתחה למישורי האוויר והים, ובתווך הקרקעי נוספו טנקים, ארטילריה וכוחות תומכים לוגיסטית שהעלו את הלחימה לרמה אחרת, מורכבת יותר. גם בישראל הוקם צה"ל שהחל במתן מענה מובנה לאיום החדש.
2. **התגברות בעיית הפליטים הפלסטינים** - בעקבות פלישת צבאות ערב לארץ, השתנה אופי הלחימה ללחימה בין צבאות סדירים. גל פליטים גדול נוצר בעקבות קרבות "עשרת הימים". כתוצאה מקרבות אלו גורשו וברחו הערבים מלוד ורמלה ומהישובים באזורים הסמוכים. רבבות עזבו את בתיהם כתוצאה מלחץ של כוחות צה"ל ומחשש לנקמת היהודים. בשלב זה של המלחמה, הוסרו המעצורים שמתנו את יחס הכוחות אל הפלסטינים בשלבים המוקדמים יותר של המלחמה. עתה נתפסו כ"גיס חמישי" המשתף פעולה ומסייע לכוחות הפלישה ודבר זה הכשיר גם מעשי גירוש. פינוי הכפרים נראה ללוחמים צעד הכרחי צבאית ומוצדק מוסרית לאור החשש שהתושבים יסייעו לכוחות האויב.

מקור מספר הלימוד המבטא את אחד המאפיינים: "מסעות בזמן – בונים מדינה במזרח התיכון" הוצאת מט"ח, עמ' 119 – תמונה "כניעת התושבים הערבים ברמלה, 11 ביולי 1948". כיבוש רמלה התקיים במהלך קרבות עשרת הימים, תקופה שהגבירה את הבריחה הפלסטינית מאזורי העימות והחריפה את בעיית הפליטות.

סעיף ב'

חשיבות הקמת צה"ל במהלך מלחמת העצמאות - ב-26 במאי 1948, שבועיים לאחר הכרזת העצמאות ותוך כדי חודש הפלישה הראשון, פורסמה "פקודת יום להקמת צה"ל". ההקמה מתרחשת תוך כדי חודש הפלישה, החודש הקשה ביותר ליישוב היהודי בארץ. הצורך בצבא אחיד, מאורגן ומקצועי הפך בחודשים אלה להכרחי וברור מאליו. הקמת הארגון מבטאת את הגישה ממלכתית שהוביל דב"ג בארץ עם הקמת המדינה – איחוד כל הכוחות הלוחמים לגוף צבאי אחד, ללא קשר לשייכות רעיונית כזו או אחרת, החלת חוק גיוס חובה לארגון הצבאי הממלכתי ופיתוח גוף צבאי מקצועי שייתן מענה בטחוני לטווח ארוך.

הדרוזים הצטרפו לצה"ל בזמן המלחמה בעקבות הקרב על רמת יוחנן - לצד מתנדבים דרוזים שהגיעו לארץ להגן על הכפרים הדרוזים התארגנה בסוריה יחידה דרוזית אשר פעלה בארץ בפיקודו של שכיב אל והאב, קצין דרוזי רב ניסיון, כחלק מהכוחות תחת פיקודו של פאוזי אל קאוקג'י, מפקד 'צבא ההצלה'. המצב הכלכלי בהר הדרוזים עודד מאות דרוזים להצטרף לגדוד. והאב הועמד בראשות מפקדה נפרדת לאזור חיפה. הוא התמקם בשפרעם והכין את כוחותיו לפעולה. באמצע אפריל תפסו כוחותיו של והאב את הכפרים החולשים על אזור רמת יוחנן, פתחו בירי אל עבר היהודים בסביבה ופגעו בתשתית הכביש לכיוון חיפה מתוך מגמה להשתלט עליו ובהמשך על חיפה. ב-16 באפריל, 1948 התרחש הקרב המכריע בין הגדוד הדרוזי לחטיבת כרמלי. הגדוד הדרוזי ספג אבדות רבות ונסוג מותש לשפרעם.

בין המפקדים משני הצדדים התנהלו שיחות חשאיות על הפסקת לחימה. והאב בקש כי יינתן לו לכבוש את יחיעם כדי לזכות לכבוד כמנצח, אולם נענה בשלילה מוחלטת. מתוך הבנתו את יחסי הכוחות והמגמה המסתמנת בלחימה כרת ברית חשאית עם 'ההגנה'. סוכם כי הגדוד יעזוב את הארץ אך לוחמיו הרוצים בכך יוכלו להתגייס לכוחות היהודיים.

בכך נקטעה הזרוע הצפונית-מזרחית של 'צבא ההצלה' לכיוון חיפה. המערכה באזור הוכרעה. הלוחמים הדרוזים שהגיעו מסוריה שבו לביתם, בעוד שבקרב הדרוזים בארץ ישראל השתכנעו רבים כי ידם של היהודים תהיה על העליונה, ומשלב זה הצטרפו רבים מהלוחמים הדרוזים אל הכוחות הלוחמים היהודים.

ההבנה כי היהודים עומדים לנצח בעימות ותמיכת מנהיגי העדה היו גורמים מסייעים להצטרפות העדה לצה"ל. ביולי 1948 התגייסה קבוצה של דרוזים מעספיא, דלית אל-כרמל (וסוריה) לשירות בצה"ל. הפלוגה הדרוזית הייתה שותפה להישגיה של יחידת המיעוטים במבצע חירם בחזית הצפונית.

[שאלה 9 - כ"ט בנובמבר 1947, תוצאות והשלכות של מלחמת העצמאות](#)

סעיף א'

שלושה סעיפים של תכנית החלוקה שהתקבלה באו"ם בכ"ט בנובמבר 1947:

1. סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל - לא יאוחר מ-1 באוגוסט 1948.
2. חודשיים לאחר יציאת הצבא הבריטי יקומו בא"י 2 מדינות - מדינה ערבית ומדינה יהודית ובירושלים יקום שלטון בינלאומי:

- מדינה יהודית: 55% משטח א"י.
- מדינה ערבית: 45% משטח א"י.
- אזור בינלאומי בפיקוח האו"ם שיכלול את העיר ירושלים וסביבותיה. האזור שיהיה מפורז משום קדושתה של ירושלים לשלוש הדתות.

3. קיום אחדות כלכלית בין שתי המדינות ושיתוף פעולה ביניהן בענייני תחבורה ומקורות מים.

מרבית סעיפי ההחלטה לא יצאו לפועל – המדינה היהודית קמה על כ-77% משטח א"י, המדינה הערבית לא קמה עדיין, ירושלים לא הייתה בינלאומית וחולקה בסופו של העימות בין ישראל לירדן, לא התקיימה אחדות כלכלית בין המדינות. הסיבה העיקרית היא ההתנגדות הערבית ליישום ההחלטה ובחירתם לצאת למלחמה במקום לשתף פעולה כפי שהציע האו"ם.

למחרת ההחלטה פרצו ערביי הארץ באירועים אלימים שהתפתחו למלחמה בינם לבין היישוב היהודי. עם ההכרזה על המדינה, הצטרפו מדינות ערב השכנות לסכסוך ופלטו לשטח המדינה הצעירה ובכך הרחיקו עוד יותר את הסיכוי ליישום ההחלטה.

עם סיום העימות הצבאי, תוך כדי שיחות המשא ומתן, לא העלו יותר מדינות ערב את סוגיית הקמת המדינה הפלסטינית ושוב, תרמו להרחקת יישום ההחלטה. את השטח שכבשו הן חילקו ביניהן – ירדן שלטה על חצי ירושלים ועל יהודה ושומרון ומצרים שלטה על רצועת עזה.

סעיף ב'

הגורם להיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים הבא לידי ביטוי במקור הוא הבטחות הליגה הערבית שהמאבק נגד ישראל יהיה קצר ומהיר ולכן ממליצים לאחיהם ערביי הארץ "לעזוב את אדמתם, ביתם ורכושם ולשבת ישיבת ארעי במדינות אחיות שכנות...".

מקור מספר הלימוד המבטא גורם אחר להיווצרות בעיה זו: "מסעות בזמן – בונים מדינה במזרח התיכון" הוצאת מט"ח, עמ' 119 – "מן המחקר המדיניות כלפי התושבים הערבים". ע"פ המקור לא התקיים דיון אמתי ברמה המדינית בעניין ערבי הארץ באזורים הכבושים, ובזמן אמת ניתנה יד חופשית ע"י בן גוריון "לגרש אותם".

בעקבות פלישת צבאות ערב לארץ, השתנה אופי הלחימה ללחימה בין צבאות סדירים. גל פליטים גדול נוצר בעקבות קרבות "עשרת הימים". כתוצאה מקרבות אלו גורשו וברחו הערבים מלוד ורמלה ומהישובים באזורים הסמוכים. רבבות עזבו את בתיהם כתוצאה מלחץ של כוחות צה"ל ומחשש לנקמת היהודים.

בשלב זה של המלחמה, הוסרו המעצורים שמתנו את יחס הכוחות אל הפלסטינים בשלבים המוקדמים יותר של המלחמה. עתה נתפסו כ"גיס חמישי" המשתף פעולה ומסייע לכוחות הפלישה ודבר זה הכשיר גם מעשי גירוש. פינוי הכפרים נראה ללוחמים צעד הכרחי צבאית ומוצדק מוסרית לאור החשש שהתושבים יסייעו לכוחות האויב.

פרק רביעי – סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 10-13

שאלה 10 – תהליך הדה-קולוניזציה וגורל היהודים בארצות האסלאם

סעיף א'

הנסיבות שהשפיעו על תהליך הדה-קולוניזציה בארצות האסלאם:

ניתן לבחור בשלושה גורמים / נסיבות מתחומים שונים – אידיאולוגיים, כלכליים, פוליטיים.

אידיאולוגי:

התנגדות אידיאולוגית לקולוניאליזם בשתי מעצמות העל: על אף ההבדל האידיאולוגי העמוק והמתח הפוליטי בין שתי מעצמות העל (ברה"מ וארה"ב), כל אחת מהן התנגדה לקולוניאליזם: הקולוניאליזם סתר את זכות ההגדרה העצמית כפי שהוגדרה לאחר מלחמת העולם הראשונה ע"י חבר הלאומים שבראשו ארה"ב. הוא היה כרוך בהלאמה של המסחר, התעשייה והחקלאות – בניגוד לתפיסת השוק החופשי שאפיינה את ארה"ב. הקומוניזם הסובייטי התנגד לקולוניאליזם מאחר וראה בו ביטוי לניצול על ידי בעלי ההון הקפיטליסטים.

כלכלי:

משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה: הנזקים הכלכליים והעלות הגבוהה של הלחימה, אילצו את מדינות אירופה להשקיע את הון בשיקום פנימי. הן כבר לא יכלו להרשות לעצמן להמשיך ולשאת בהוצאות הגבוהות הכרוכות בפיתוח התשתיות בקולוניות, ובהחזקת כוחות צבא ומנהל בארצות אלה.

פוליטי:

השלכות מלחמת העולם: המעצמות הקולוניאליות (בעיקר צרפת ובריטניה) גייסו לצבאן בזמן מלחמת העולם חיילים מן המושבות. לאחר שחיילים אלו חוו לחימה למען עצמאות המדינה, הם שאפו להילחם גם על עצמאות מדינתם. בנוסף, צפו החיילים מקרוב בחולשת המעצמות שנראו עד עתה כבלתי מנוצחות. הלוחמים שהשתתפו במלחמות, חשו כי לאחר הסיוע שהעניקו למעצמות, מגיע להם תגמול בדמות של עצמאות מדינית.

מקור מספר הלימוד המדגים אחת מהתוצאות של תהליך הדה-קולוניזציה: מסעות בזמן – בונים מדינה במזרח התיכון" הוצאת מט"ח, עמ' 134, תמונה "חביב בורגיבה מוקף בתומכיו בשו בו לטוניסיה מגלות בצרפת, 1 ביוני 1955. חזרתו של מנהיג לאומי, מסמלת את הצלחתו של תהליך המאבק לשחרור הלאומי הטוניסאי, בשנת 1956 הושלם תהליך שחרור טוניסיה.

סעיף ב'

שלושה גורמים שהשפיעו על גורל היהודים בארצות האסלאם מסוף מלחמת העולם השנייה ועד סוף שנות השישים של המאה ה-20:

א. תהליך הדה-קולוניזציה: מאחר ויהודי ארצות האסלאם קשרו עצמם בשלטון הקולוניאלי, הרי שתהליך הדה קולוניזציה היה בעל השלכות על חייהם במספר היבטים:

- **שינוי תרבותי:** אחד הביטויים של הדה קולוניזציה היה התרחקות מהתרבות המערבית שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות (המעצמות האירופאיות). היהודים, שרבים מהם אימצו תרבות זו, מצאו עצמם עתה בסביבה תרבותית אחרת. התרבות הערבית השתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש, מנהגים, תרבות שלטון), ולא כל היהודים חשו בה בנוח.

- **התנכרות השנאה ליהודים:** היהודים זוהו כתומכי המשטר הקולוניאלי. התוצאה הייתה העמקת השנאה כלפיהם והתנכרות הפעילות נגדם. בחלק מהמדינות שלב המאבק הלאומי מיתן את היחס ליהודים מתוך חשש לפגיעה בתדמית ולעיכוב בהשגת העצמאות. לאחר השגת העצמאות הותר הרסן ותהליך הרחקת היהודים והפגיעה בהם הגיע לשפל חסר תקדים.

ב. **התנכרות הלאומיות:** כפי שארע באירופה כמאה שנים קודם לכן, המגמות הלאומיות בעולם הערבי הדגישו את המשותף לכל בני הלאום ודחו את היהודים כיסוד זר שאינו חלק מהלאום המתגבש.

ג. **השפעת הקמת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות:** הסכסוך הערבי-ישראלי בא"י השפיע על מצבם של יהודי ארצות האסלאם בהיבטים הבאים:

- **המעגל הראשון:** מדינות שהשתתפו ישירות במלחמה נגד ישראל (1947-1949) – מצרים, סוריה, לבנון ועיראק. במדינות אלה הייתה למלחמה השפעה ישירה וקשה על מצב היהודים. בולטת במיוחד מצרים, בה התערער לחלוטין בסיס הקיום של היהודים: כ-600 מתוכם נאסרו ורכוש רב הופקע. במדינה אף היו פרעות ביהודים שהביאו להרוגים ופצועים רבים.

- **המעגל השני:** מדינות שלא נלחמו נגד ישראל (איראן, תורכיה, תימן, ומדינות צפון אפריקה). גם במעגל זה נתנה המלחמה את אותותיה, אך בעוצמה פחותה. בלוב לדוגמא, התחולל ביוני 1948 גל אלימות קשה נגד היהודים.

- **הפאן-ערביות ופעילותה של הליגה הערבית:** מדינות ערב הדגישו את אחדות העולם הערבי כנגד הישות הציונית שנתפסה כזרוע של האימפריאליזם המערבי. מגמה זו הכניסה גם את מדינות המעגל השני לעימות עם מדינת

ישראל וכפועל יוצא – גם את יהודי מדינות אלה. הליגה הערבית השתמשה בשנאה לישראל כגורם מאחד של העולם הערבי.

הגורם העיקרי שהשפיע על יציאת היהודים מעירק היה השפעת מלחמת העצמאות של מדינת ישראל:

עם פרוץ מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל (1948), התעורר גל של פגיעות ביהודים, בבגדד ובמקומות נוספים. על רקע השתתפות כוחות צבא עיראקי במלחמה בישראל החל השלטון להחמיר את יחסו ליהודים. המקרה החמור ביותר היה כאשר סוחר יהודי עשיר בשם שפיק עדס, הואשם ברכישת נשק עבור הציונים בא"י. הוא נידון למוות והוצא להורג בפני המון גדול שבא לחזות בתלייתו.

כישלונות הצבא העיראקי במלחמת העצמאות גרמו לכך שעוד ועוד יהודים הועמדו למשפט ונאסרו לתקופות מאסר שונות. בשנת 1950 החליטה ממשלת ישראל, שחיי יהודי עיראק בסכנה קיומית ויש להעלותם באופן מידי לארץ ישראל. ממשלת עיראק הסכימה לעלייה המאורגנת בתנאי שהיהודים יוותרו על כל רכושם. במבצע "עזרא ונחמיה" עלו לארץ כ- 120,000 יהודים (בעיראק נשארו כ- 6,000 יהודים בלבד).

[שאלה 11 - עלייה וקליטה בשנות החמישים והשישים](#)

סעיף א'

שניים מקשיי העולים בשנים אלה הבאים לידי ביטוי במקור:

1. "איפה נגור, בבקשה? [...]" חצי מיליון העולים שורמו למדינה בנחשול אחד מוגזם חסמו בגופם את כל החורים האפשריים לבתים" – במדינה הצעירה לא היה היכן לשכן את מאות אלפי העולים החדשים. בעיית הדיור הייתה קריטית וגרמה להקמה זמנית של מחנות עולים ומעברות בהם היו תנאי מחייה גרועים מאוד שיצרו מצוקות קשות אצל העולים.

2. **קליטה במסגרת "כור היתוך"** – הדרישה לעברת שמות ולהשאיר את הסממנים הגלותיים מחוץ לגבולות המדינה – במקור מתקיים שיח על שמו של העולה, ובמחוי יד מחליט עבורו פקיד הסוכנות על שם ישראלי ושולח אותו לדרכו. הפעלת סמכות המדינה על העולים, החלטה עבורם איך יקראו, היכן יגורו, במה יעבדו, הייתה חלק מהנחיות היסוד של תפיסת כור ההיתוך - המדינה ראתה עצמה כבעלת זכות לדרוש מכל העולים, מכל הגלויות, לזנוח את תרבותם הקודמת ולאמץ את התרבות העברית החדשה.

על פי הנלמד הגורמים לקשיים אלה היו תפיסת הקליטה ומצבה של המדינה:

"כור ההיתוך" הינו השם שניתן לתפיסה שהנהיגו מנהיגי המדינה בנוגע לקליטת העולים בשנים אלו. בבסיס התפיסה עמדה המטרה לשלב באופן מוחלט את המהגרים החדשים בחברה הישראלית גם במחיר מחיקת זהותם התרבותית הקודמת. על פי תפיסת כור ההיתוך, יש לבנות בארץ תרבות ישראלית חדשה ולכן על העולים לוותר על תרבותם ואורח

חייהם הקודמים. בן גוריון שאף ליצור אפיון של דמות "הישראלי", ולאפיין אנשים לא כ"עיראקים", "פולנים" וכו' אלא כ"ישראלים". לבן-גוריון היה חשש גדול, כי חברה שתיבנה מקבוצות מרובות ומגוונות כל-כך, לא תצליח להישאר מאוחדת. דמות "הישראלי" ע"פ התפיסה הוא "הצבר": חזק, מגן על מולדתו, חי מעבודת כפיים (עבודה פיזית), בעל תרבות מערבית (אירופאית) ומעמיד את צרכי החברה מעל צרכיו האישיים.

הנחות היסוד של תפיסת כור ההיתוך:

- השאיפה לאחידות תרבותית של אזרחי המדינה – כמו בשאר המדינות המודרניות.
- קיים מדרג תרבותי: התרבות של "היהודי החדש" שנוצרה בארץ בימי העלייה השנייה, טובה יותר מהתרבויות האחרות מהן הגיעו העולים החדשים.
- שלילת הגולה: הנחת היסוד לפיה היהודי בגלות היה "חולה" ובא"י עליו להבריא ממחלתו – כלומר להיות חזק, לדעת להגן על עצמו, לעבוד בעבודות פיזיות (ולא במקצועות שקשורים לכסף כמו בגולה). ציטוט שמלמד על הנחה זו: "יש להוציא את היהודים מהגלות ולהוציא את הגלות מהיהודים".
- כמו כל תופעה היסטורית, יש לבחון את גישת "כור ההיתוך" בהקשרה ההיסטורי:
- נוצר צורך ליצור זהות חדשה למדינה חדשה. חלק מבניית זהות חדשה הוא שלילת הזהות הקודמת של כל התושבים.
- לאחר הקמת המדינה נקלט מספר חסר תקדים של עולים וממספר גדול של מדינות ותרבויות והיה חשש שלא ניתן יהיה להתמודד עם אתגרי המדינה ללא אחידות בין אזרחיה.
- הזהויות השונות נתפסו כאיום על הזהות שכבר נוצרה בארץ (במיוחד כשקיימות שלל זהויות משלל מדינות) ועלה חשש שהעולים ישנו את אופייה של המדינה שהתגבש ע"י החלוצים.

מחסור גדול במשאבים במדינה הצעירה

למדינת ישראל הצעירה עוד לא היה בסיס כלכלי ותקציבים מספיקים כדי לפתור שתי בעיות מרכזיות של העולים: את בעיית הדיור ואת בעיית התעסוקה. בניית מגורים ויצירת מקומות תעסוקה דורשים תשתית כלכלית שעוד לא הייתה קיימת בשנותיה הראשונות של המדינה, ולכן היה צורך למצוא פתרונות מהירים שלא תמיד היטיבו עם העולים. לאור הגידול המהיר באוכלוסייתה, לא הצליחה המדינה לספק מזון לכל העולים וגם בתחום זה נאלצה למצוא פתרונות דוחק עד לייצוב המשק והכלכלה.

במקביל היו למדינה צרכים שלא עלו בקנה אחד עם מאפייני העולים כמו הצורך להגן על הגבולות או הצורך לבסס משק חקלאי ותעשייה. מרבית העולים לא היו בעלי מאפייני תעסוקה מתאימים ולא רצו להתגורר בפריפריה אך המדינה בחרה לחייב אותם לעשות התאמות לצרכיה.

סעיף ב'

שני טיעונים בוויכוח שהתנהל בקרב ההנהגה במדינת ישראל בנוגע לעלייה המבוקרת:

1. העלייה המבוקרת היא עלייה של יהודים שלא הייתה סכנה מיידית לביטחונם. כיוון שממדי העלייה יכולים להיות המוניים, ומערכות הקליטה עלולות לקרוס, השאיפה הייתה לנהל תהליך עלייה מבוקר. מטרת התהליך היא להעמיד את צרכי המדינה הנבנית על פני הלחצים מהתפוצות. לנהל עלייה של עולים היכולים לתרום להקמת המדינה ולצרכיה ולא כאלה שיהוו נטל עליה כבר עם הקמתה.
 2. מדיניות הבקרה הייתה מנוגדת למדיניות "השערים הפתוחים" שהונהגה בישראל עד אז, והיא נחשבת לבעייתית גם מבחינה מוסרית. היא עמדה בניגוד להבטחת הכרזת העצמאות שהמדינה תהיה פתוחה לעלייה של כל יהודי ותהליך הסלקציה שהופעל על מבקשי העלייה החמיר את הפערים שהיו בין היהודים והותיר קבוצות חלשות במדינות הגולה.
- מקור מספר הלימוד המבסס את אחד הטיעונים:** "מסעות בזמן – בונים מדינה במזרח התיכון" הוצאת מט"ח, עמ' 218 – קריקטורה של דוש "העלייה הגדולה בעיני הקריקטוריסט" בה רואים את בן גוריון ושרוליק רצים עם כלים קטנים ומגוחכים אל מול הגשם הניתך מהענן, הוא העולים השוטפים את המדינה. הקריקטורה יכולה לתמוך את הטענות כי למדינה אין מספיק משאבים על מנת לקלוט את כל מי שמבקש לעלות כבר עכשיו ונכון לדחות חלק מהם לשלב מאוחר יותר, בו תתחזק קצת המדינה ותשתיותיה יצמחו.

[שאלה 13 - מלחמת יום הכיפורים \(1973\)](#)

סעיף א'

הגורמים שהשפיעו על החלטת מצרים לפתוח במלחמה באוקטובר 1973:

- א. רצון לשקם את כבוד הצבאות והעם שנפגע קשות במלחמת ששת הימים. המצרים הרגישו שישראל מזלזלת ביכולות הצבאיות המצריות, בעיקר בעקבות ההפתעה שהשיגה והניצחון במלחמת ששת הימים.
 - ב. הרצון להחזיר למצרים את השטחים שהפסידו במלחמת ששת הימים (מצרים הפסידה את חצי האי סיני ואת עזה). משלא הושגה התקדמות בהחזרת השטחים באופן מדיני, ביקש סאדאת לשבור את הקיבעון המדיני ע"י מלחמה. סאדאת ראה כנראה בפתיחת המלחמה מהלך שיגרום לפתיחתו של משא ומתן מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני.
- בין השנים 1970-1972 פנה סאדאת לאו"ם ולאמריקאים מספר פעמים בבקשה להיכנס למשא ומתן עם ישראל. בכל הפעמים הציג דרישות מקדימות לשיחות - נסיגה מלאה מסיני ועזה והשגת פתרון צודק לפליטים הפלסטינים. ממשלת ישראל הודיעה כי היא מוכנה למו"מ אך ללא תנאים מוקדמים או התחייבות מראש על גבולות סופיים. לאור הפערים הגדולים בין העמדות, ננטשו יוזמות המו"מ.

סעיף ב'

הישגי מדינת ישראל על פי הנלמד:

למרות ההפתעה ותנאי הפתיחה הקשים, הצליח צה"ל לעבור להתקפה וליצור מהפך במגמת המלחמה: לקראת סוף המלחמה הסתמן ניצחון ישראלי ברור בכל החזיתות, כאשר צה"ל התמקם במרחק 40 ק"מ מדמשק ו-101 ק"מ מקהיר.

הישגי המצרים על פי הנלמד:

מלחמת יום הכיפורים ("מלחמת אוקטובר" בפי המצרים), החזירה לעם המצרי את גאוותו הלאומית. מצרים ראתה ב"מלחמת אוקטובר" ניצחון צבאי וחגגה מאז בכל שנה במצעד צבאי. הנשיא סאדאת זכה למעמד של מנהיג חזק ומצליח, שהצליח לשבור את מיתוס העליונות הצבאית של ישראל. מצרים הגיעה להישגים ב"הסכמי הפרדה" (הסכמי סוף המלחמה) בין הצדדים: ישראל נסוגה 30 קילומטר מתעלת סואץ, ניתנה שליטה מלאה למצרים על התעלה ופתיחתה למעבר כלי שיט. הסכמים אלה, יחד עם הגאווה המצרית על תוצאות המלחמה, הכשירו את דעת הקהל המצרית לפתיחת שיחות שלום עם ישראל. מטרת שיחות השלום הייתה להחזיר את סיני לשליטה מצרית, לאחר שהתבהר כי הסיכוי להחזרה במלחמה אינו נבוה. תהליכים אלו הובילו לביקורו ההיסטורי של סאדאת בירושלים ב-1977 ולחתימת הסכם השלום בין ישראל למצרים ב-1979.

תיאור המקורות את השפעת המלחמה על מדינת ישראל:

מקור 1 – קריקטורה – מייצגת את תחושת המחדל, האכזבה על האופן בו פרצה המלחמה ועל המחיר הכבד ששילמנו לאור ההפתעה. החייל המשתקף במראה נראה עייף וכואב, המעמד שלו הרוס אל מול החייל "האמיתי" שנראה ללא נזק ממש. מקור 2 – ראיון עם גרשון הכהן – עולה תחושת ניצחון, התחזקות "רוח הביטחון ועוצמה והכרה בגודל הניצחון" – דווקא ההתמודדות עם ההפתעה יצרה את התחושה שנוכל לכל אתגר ושגם אויבנו מבינים זאת עכשיו טוב יותר ולכן עלתה גם יכולת ההרתעה של המדינה.

סיבה אחת להבדל בין המקורות – הזמן בו נוצרו:

הקריקטורה היא משנת 1974, שנה אחרי המלחמה, תקופה בה הציבור הישראלי בתחושה קשה סמוך לסיום המלחמה, סדקים קשים באימון בהנהגה, מחאות ברחובות ודרישה לשאת באחריות למחדל. לכן היא משקפת את האווירה באותה תקופה.

הראיון נערך בשנת 2013 – ממרחק גדול של שנים, מרחק המאפשר לראות את תוצאות המלחמה בטווח הארוך ולכן ייתכן שלא למנט הזמן יש השפעה על הזיכרון ועל התחושה שהותיר האירוע.